

Katarzyna Górak-Sosnowska
Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

Wizerunki kobiet sukcesu w świecie arabskim

Wstęp

Na temat kobiet w świecie islamu funkcjonuje wiele stereotypów. Dotyczą one przede wszystkim statusu kobiety w prawie muzułmańskim, pozycji w rodzinie oraz kwestii związanych z obyczajowością. Problem aktywności kobiet w sferze publicznej podejmowany jest relatywnie rzadko i głównie przez pryzmat barier i ograniczeń uniemożliwiających kobietom pełną partycypację w życiu społecznym. Z tych powodów wydaje się, że między pojęciami „kobieta arabska” i „kobieta sukcesu” nie może istnieć żaden związek, a jeżeli już jakiś, to sprzeczność.

Opracowań poświęconych kobietom sukcesu w świecie arabskim jest niewiele. Dwa dominujące w literaturze nurty to nieliczne publikacje o zamężnych kobietach biznesu mieszkających głównie w państwach Zatoki Perskiej¹. Przedstawiane są w nich jako ikony swoich państw, swoiste „cyfrowe Szeherezady” – immanentny dowód na to, że w świecie arabskim jest miejsce na rozwój kobiet. Drugi nurt dotyczy kobiet liderki społeczności lokalnych. Został on wzmocniony doświadczeniami ostatnich czterech lat, a w szczególności dynamicznych przemian politycznych określanych jako Arabska Wiosna Ludów [Esfandiari 2015].

W szerszym kontekście problematyka kobiet sukcesu w świecie arabskim zawiera się w opracowaniach dotyczących sytuacji kobiet w kulturze państw muzułmańskich. Pozycja kobiet przedstawiana jest w nich przez pryzmat norm religijnych. Przedmiotem analizy jest zatem status kobiety według źródeł prawa muzułmańskiego oraz wynikające stąd jej prawa i obowiązki [Chmielowska, Grabowska, Machut-Mendecka 2001]. Niekiedy pozycja kobiet analizowana jest w raportach instytucji międzynarodowych ukazują-

cych prawne, ekonomiczne, polityczne i społeczne uwarunkowania funkcjonowania kobiet w państwach arabskich i/lub muzułmańskich [UNIFEM 2004; UNDP 2005; World Bank 2013]. Bezpośrednio z problematyką kobiet sukcesu w świecie arabskim związane są publikacje traktujące o ruchu emancypacyjnym kobiet świata arabskiego i tzw. feminizmie muzułmańskim [Ahmed 1992]. Pojawiają się także pierwsze badania empiryczne dotyczące pracujących kobiet: ich oczekiwań, motywacji, zadowolenia z pracy czy postrzegania przez otoczenie.

Celem artykułu jest przedstawienie wizerunków kobiet sukcesu w świecie arabskim oraz ukazanie różnorodności sposobów osiągania przez nie sukcesu. Istotnym wątkiem jest także odbiór społeczny takich kobiet. W opracowaniu pojęcie sukcesu ma wymiar zobiektywizowany i wynika przede wszystkim z miejsca zajmowanego przez kobiety w hierarchii społecznej², zwłaszcza w polityce oraz w biznesie (w tym show-biznesie). Problematyka kobiet sukcesu w świecie arabskim (i szerzej: muzułmańskim) nie była jak dotychczas przedmiotem badań i analiz, tym trudniej jest więc mówić o kształtowanych wizerunkach. Niniejsze opracowanie ma zatem charakter wstępnego studium, a podstawę badawczą stanowią sylwetki dwunastu kobiet.

Kolejno omówione zostaną cztery sfery życia społecznego, w których coraz większą pozycję zdobywają kobiety. W świecie biznesu będą to sylwetki Lubny Al-Ulajan (Arabia Saudyjska), Husny Raszid (Egipt) oraz Lubny Al-Kasimi (Zjednoczone Emiraty Arabskie), w świecie polityki – sylwetki królowej Rani Al-Abdallah (Jordania), Nuriiji As-Sabih (Kuwejt) oraz Salwy Ajjaszi Labban (Tunezja), natomiast w świecie rozrywki – sylwetki Nancy Ajram (Liban), Ahlam (Zjednoczone Emiraty Arabskie) oraz

Latify (Tunezja). Ostatnia z omawianych sfer życia społecznego została nazwana „światem mężczyzn”³, a przedstawiono w niej sylwetki Hanadi Hindi (Arabia Saudyjska), Fatimy Laszin (Egipt) oraz *murszidat* (Maroko).

Ze względu na brak publikacji naukowych za podstawę opracowania służą przede wszystkim artykuły z gazet oraz stron internetowych. Kryterium wyboru do analizy zarówno sfer życia społecznego, jak i samych kobiet te sfery reprezentujących jest arbitralne również ze względu na brak stosownych opracowań⁴. W przypadku świata biznesu wykorzystano ranking czasopisma „Forbes”, ukazującego najbardziej wpływowe kobiety świata, wśród których jest 50 arabskich businesswomen. Do analizy świata polityki wybrano dwie kobiety, które zajmowały najwyższe stanowiska w swoich państwach. W świecie rozrywki wyznacznikiem sukcesu była liczba sprzedanych płyt i popularność. O wyborze pozostałych kobiet (Lubna Al-Kasimi, królowa Rania) zdecydował sposób nazywania ich w mediach – jako wzory do naśladowania, kobiety sukcesu.

Świat biznesu

Handel był jednym z odwiecznych zajęć plemion arabskich. Handlowali nie tylko mężczyźni, lecz także kobiety. Za pierwszą kobietę biznesu uważa się żonę Mahometa – Chadidzę, która zajmowała się handlem, zarządzając karawanami, które przewoziły różnorakie produkty. To właśnie w ten sposób poznała swojego męża, Mahometa, który początkowo pracował u niej przy jednej z karawan. Stając się mężem Chadidży, zyskał dzięki niej niezależność finansową i mógł oddać się medytacjom. Wkrótce doznał objawień, dzięki którym narodził się islam.

Choć aktywność zawodowa kobiet w świecie arabskim jest współcześnie najniższa na świecie, kobiety coraz częściej pojawiają się w świecie biznesu, zwłaszcza że daje on im możliwość rozwoju i samorealizacji. Dotyczy to przede wszystkim państw Zatoki, w których kobiety chcące podjąć pracę zawodową napotykać na wiele ograniczeń natury prawnej i obyczajowej [Górak-Sosnowska, Kubicki 2005]. Z tego względu zostaną tu ukazane dwie kobiety sukcesu pochodzące właśnie z państw Zatoki – Lubna Al-Ulajan oraz Lubna Al-Kasimi.

Sześćdziesiąte siódme miejsce w rankingu „Forbes The World’s 100 Most Powerful Women” zdołała **Lubna Al-Ulajan** – szefowa jednej z największych saudyjskich korporacji finansowych Olayan

Financing, wchodzącej w skład jednego z największych saudyjskich koncernów międzynarodowych Olayan Group. Jej korporacja współpracuje z wiodącymi firmami amerykańskimi (Kleenex, Kimberly-Clark, Coca-Cola, Xerox). Lubna Al-Ulajan została wybrana w 2004 r. do zarządu Saudi Hollandi Bank i w ten sposób jako pierwsza kobieta znalazła się w zarządzie państwowej spółki saudyjskiej. W 2005 r. współprzewodniczyła obradom Światowego Forum Gospodarczego w Davos. Rok wcześniej, jako jedyna kobieta, wystąpiła na Forum Gospodarczym w Dżuddzie. Swoje przemówienie rozpoczęła następującymi słowami:

Moja wizja państwa zakłada dobrze prosperującą i zróżnicowaną gospodarkę, w której każdy saudyjski obywatel – niezależnie od swojej płci – może znaleźć pracę w branży, w której ma najlepsze kwalifikacje, co przełoży się na rozwój klasy średniej, oraz państwo, w którym wszyscy obywatele, rezydenci i goście będą się czuli bezpiecznie i będą mogli żyć w atmosferze wzajemnego szacunku i tolerancji – niezależnie od ich klasy społecznej, religii czy płci [Olayan: Vision of Saudi Arabia, „Aramco Ex Pats”, 30.01.2004].

Dwukrotne odwołanie się do równości płci było o tyle istotne, że jeszcze w 1999 r. kobiety nie mogły uczestniczyć w obradach Forum Gospodarczego w Dżuddzie, a tym bardziej zabierać publicznie głos [Mitchell, Al-Jarbou 2004].

Lubna Ulajan zawdzięcza swój sukces w dużej mierze swojemu ojcu, Sulajmanowi Al-Ulajan – saudyjskiemu miliarderowi, który jeszcze na początku lat 80. zachęcił ją do powrotu ze Stanów Zjednoczonych i pracy w rodzinnej firmie.

Szajcha **Lubna Al-Kasimi**, należąca do rodziny królewskiej z Szardży, jest ministrem współpracy międzynarodowej i rozwoju Zjednoczonych Emiratów Arabskich (ZEA), jednak przez długie lata związana była ze światem biznesu. Jej nominacja wiązała się ze zmianami w rządzie i powołaniem na ministrów większej liczby członków rodziny królewskiej (wówczas objęła tekę ministra handlu zagranicznego)⁵. Al-Kasimi jako minister nie tylko stymuluje rozwój gospodarczy ZEA, lecz także doprowadziła do tego, że państwo to przeznacza znaczną, porównywalną do czołowych donatorów zachodnich, część swojego PKB na działalność charytatywną (1,3% z 402 mld USD PKB)⁶.

Lubna Al-Kasimi ukończyła studia za granicą: najpierw uczyła się w Wielkiej Brytanii języków obcych

i matematyki, a potem wyjechała do Stanów Zjednoczonych, gdzie uzyskała licencjat z informatyki na University of California. Po powrocie do ojczyzny studiowała MBA na American University of Sharjah. Pomimo licznych ofert pracy w Stanach Zjednoczonych zdecydowała się znaleźć zatrudnienie w Zjednoczonych Emiratach Arabskich, jednak nie w sektorze publicznym, ale w firmie prywatnej – Datamation. Po kilku latach znalazła pracę w Dubai Ports Authority (DPA), gdzie była starszym kierownikiem działu systemów informatycznych⁷, skąd zabrał ją książę Dubaju, Szajch Muhammad Ibn Raszid Al-Maktum, aby mianować ją szefową nowej rządowej firmy informatycznej Tejari.com. Obecnie Tejari.com jest jedną z największych bliskowschodnich firm oferujących usługi B2B (Business-to-Business).

Pomimo swojej pozycji i pochodzenia Lubna Al-Kasimi musiała walczyć o uznanie, zwłaszcza gdy zdobyła stanowisko kierownicze. Wspomina to w dosyć szczególny sposób:

Musiłam szczególnie uważać na to, skąd pochodzę, (...) że moim zamiarem nie jest walka z ich ego (...). To nie jest ich wina. To sposób, w jaki zostali wychowani. Musiałabym być bardzo ograniczona, gdybym uważała, że jestem po to, aby to zmieniać. Wtedy to byłoby moje ego [V. George, I have earned my desk, Womenone.org].

Jak określiła znana marokańska socjolożka Fatima Mernissi [2005], Szajcha Al-Kasimi jest przedstawicielką nowego typu kobiety – „cyfrowej Szeherazady”⁸. Powiada się nawet, że Al-Kasimi została powołana na stanowisko ministra, aby je zmodernizować. Mernissi porównuje „cyfrowe Szeherazady” do Zubajdy, żony Haruna Ar-Raszida, która zajmowała się rozbudową Bagdadu. Umożliwił jej to małżonek. W islamie widział on kulturę, która powinna rozwijać komunikację, stąd m.in. inwestował w produkcję papieru. Podobnie rozumują współcześni monarchowie państw Zatoki, którzy stawiają na komunikację, tyle że nowoczesną, i na to, by pomagać kobietom w ich rozwoju społecznym [Mernissi 2005].

Świat biznesu jest przede wszystkim domeną mieszkanek państw Zatoki, ale warto przedstawić jedną reprezentantkę z innego kraju arabskiego. Dziewiątą pozycję w rankingu „Forbes Arabia” zdobyła Egipcjanka – **Husna Raszid**. Także ona miała doświadczenia z technologiami internetowymi – w 1997 r. otworzyła pierwszą kawiarenkę internetową w Aleksandrii. W latach 70. ukończyła studia

ekonomiczne i po śmierci ojca, znanego biznesmena Muhammada, przejęła rodzinne interesy. Husna stanęła przed trudnym zadaniem – musiała nauczyć się prowadzić firmę i jednocześnie utrzymać wysoką pozycję swojego rodu, który należy do najznamienitszych w Aleksandrii. Jak wspomina:

Już w dzieciństwie nauczyliśmy się, że każdy członek rodziny ma swoją rolę, którą wypełnia, tak że wszyscy uzupełnialiśmy się odpowiednio do naszych umiejętności. Widzieliśmy starania naszej matki, aby zapewnić nam wykształcenie i aby stworzyć dla ojca sprzyjającą atmosferę w domu, by mógł się realizować w życiu zawodowym [A. Doss, Une énergie à toute épreuve, „Al Ahram”].

Husna Raszid nie tylko przejęła interesy w Unilever Mashreq (będącej częścią rodzinnej Rachid Mashreq Group), ale także zajęła się działalnością na rzecz swojej społeczności, akcjami charytatywnymi. Jest także konsulem honorowym Meksyku w Aleksandrii (funkcja także odziedziczona po ojcu), członkiem Narodowej Rady Kobiet, a także CEBA (Confederation of Egyptian European Business Associations). Ta ostatnia otworzyła w ubiegłym roku biuro w Aleksandrii, z czym Raszid wiąże nadzieję na dalszy rozwój tego miasta [Rasromani 2006].

Pomimo różnicy wieku i narodowości trzy arabskie *businesswomen* wiele łączy. Wszystkie ukończyły studia wyższe na uczelniach zachodnich. Wszystkie zawdzięczają swoje pozycje męskim członkom rodziny, którzy w odpowiednim momencie zaproponowali im pracę – w przypadku Lubny Al-Ulajan była to rodzinna firma w sektorze prywatnym, Lubna Al-Kasimi objęła kierownictwo firmy rządowej, natomiast Husna Raszid przejęła firmę po swoim ojcu. Każda z kobiet na swój sposób stara się przyczynić do rozwoju swojego państwa. Lubna Al-Ulajan jest rzeczniczką praw kobiet, nawołuje do równouprawnienia (z poszanowaniem wartości muzułmańskich) oraz większej partycypacji kobiet w rynku pracy. Wystąpiła bez hidżabu na forum ekonomicznym w Dżuddzie w 2004 r., co wywołało gwałtowną reakcję ze strony Wielkiego Muftiego Arabii Saudyjskiej⁹. Lubna Al-Kasimi – jako „cyfrowa Szeherazada” – wprowadza swoje państwo na drogę nowoczesnych technologii, zajmuje się także edukacją i działalnością charytatywną. Również Husna Raszid prowadzi szeroko rozwiniętą działalność charytatywną i społeczną – działając w Stowarzyszeniu Charytatywnym im. Muhammada Raszida¹⁰. Warto zwrócić uwagę na to, że działalność kobiet dostosowa-

wana jest do potrzeb lokalnych – z jednej strony konserwatywnej i bogatej Arabii Saudyjskiej, a z drugiej – kreujących się na liderów nowych technologii bogatych Zjednoczonych Emiratów Arabskich i biednego Egiptu, w którym niemalże połowa ludności żyje za mniej niż 2 USD dziennie i tyle samo nie umie czytać i pisać [UNDP 2005].

Świat polityki

Tradycja udziału kobiet w polityce jest równie długa jak w biznesie i sięga czasów proroka Mahometa. Jego żona A'isza brała czynny udział w polityce – występowała przeciw pretensjom Alego Ibn Abi Taliba do objęcia kalifatu po śmierci swojego męża. Współcześnie udział kobiet w polityce w świecie arabskim jest znikomy. Według danych Inter-Parliamentary Union w organach ustawodawczych państw Bliskiego Wschodu i Północnej Afryki kobiety stanowią zaledwie 17%, o pięć punktów procentowych mniej niż wynosi średnia światowa¹¹. Tym niemniej kobiety odgrywają coraz większą rolę w życiu politycznym – we wszystkich państwach, poza Arabią Saudyjską i Katar, mogą być wybierane do parlamentu, a w niektórych państwach (np. Mauretania, Maroko) wprowadzono systemy kwotowe wspomagające kandydatki w ich staraniach o miejsce w polityce. Dwie prezentowane tu kobiety objęły teki ministerialne, przy czym jedna – Salwa Ajjaszi Labban – w państwie o długiej tradycji udziału kobiet w polityce, a druga – Nurijsa as-Sabih – jako druga w historii swojego kraju.

Salwa Ajjaszi Labban była ministrem ds. kobiet, rodziny i osób starszych w tunezyjskim rządzie za prezydenta Zajna Al-Abidina Ibn Alego. Tunezja jest uważana za najbardziej liberalne pod względem obyczajowym państwo arabskie, m.in. jako jedyny kraj regionu zakazuje poligamii. Kobiety w parlamencie tunezyjskim pojawiły się w 1959 r. (wcześniej były obecne tylko w parlamencie Egiptu) i od wielu lat stanowią około jedną piątą wszystkich parlamentarzystów.

Być może z tego powodu większość informacji medialnych o Salwie Ajjaszi Labban ograniczało się do jej bieżącej pracy, m.in. działań na rzecz praw kobiet w ciąży, polepszenia systemu zabezpieczeń społecznych, wyższej jakości żłobków i przedszkoli, a także zwiększenia uczestnictwa kobiet (zwłaszcza z terenów wiejskich) w życiu społecznym i gospodarczym kraju. Salwa Ajjaszi Labban poruszała problemy związane z sytuacją kobiet na forum panarabskim,

jednakże czyniła to z perspektywy państwa, które uważane jest (a także uważa się) za najbardziej progresywne w kwestii równouprawnienia płci¹².

Zupełnie inaczej przedstawiała się sytuacja minister edukacji i szkolnictwa wyższego Kuwejtu – **Nurijji As-Sabih**, która objęła swój urząd na początku kwietnia 2007 r. jako jedna z dwóch kobiet, po raz pierwszy w historii kraju. Na ceremonii zaprzysiężenia gabinetu pojawiła się bez hidżabu, co wywołało protest kilku parlamentarzystów¹³. Dziennikarka z „Kuwait Times” podsumowała sytuację następująco:

Zastanówmy się, co siedzi w głowach naszych parlamentarzystów: hidżab Nurijji. Czyż nie jest to wielki problem do dyskusji? Nie możemy nie doceniać hidżabu Nurijji, ponieważ najwyraźniej to z niego biorą się wszystkie problemy państwa. (...)

Szanowny pan [D. Buramia, który protestował najgłośniej – przyp. KGS] nie dyskutował o kwalifikacjach Nurijji Sabih. Nie zwrócił uwagi na lata przepracowane przez nią w ministerstwie edukacji. Skupił się jedynie na tym, czy wkroczy ona do sali Abd Allaha Salima w hidżabie czy bez. Życzę Nurijji powodzenia i chcę jej powiedzieć: bądź, jaka jesteś. Wejdz pewnie i z głową podniesioną do góry [B. Darwish, Nouriya's scarf, „Kuwait Times”, 2.04.2007].

Kuwejcka minister pracowała w swojej branży całe życie. W latach 70. ukończyła studia pedagogiczne na Uniwersytecie Kuwejckim. Karierę zawodową zaczynała jako nauczycielka, następnie dyrektorka, kurator i wreszcie dyrektor departamentu i podsekretarz w ministerstwie edukacji¹⁴. As-Sabih nie należy do żadnego bloku politycznego i jest znana ze swoich liberalnych poglądów.

Na koniec warto przedstawić jedną z pierwszych dam świata arabskiego, która swoją sławą przewyższyła własnego męża. To królowa **Rania Al-Abdallah**, żona króla Jordanii Abd Allaha II. Jako absolwentka zarządzania na Amerykańskim Uniwersytecie w Kairze pracowała w Citibanku i w jordańskim Apple zanim poznała swojego męża. O swojej roli mówi następująco:

Wielu ludzi jest pod wrażeniem, gdy słyszy słowo „królowa”, ale dla mnie to praca, która zawiera w sobie kilka funkcji. Przede wszystkim powinnam być partnerką dla Jego Wysokości i wspierać go w jego działaniach mających na celu poprawę jakości życia wszystkich Jordańczyków (...). Ponadto podejmuję działania związane z opieką nad dziećmi, ochroną

rodzin, zwiększeniem praw kobiet, zwiększeniem możliwości dla młodzieży, kulturą i turystyką. Ogrom pracy? Tak. Niemożliwe? Nie. W zasadzie takie zadania wzmacniają mnie [Rania Al-Abdullah, <http://www.queenrania.jo>].

Królowa Rania znana jest nie tylko jako jedna z najpiękniejszych kobiet i najmłodszych królowych świata, ale przede wszystkim dzięki swojej działalności charytatywnej i społecznej zarówno w Jordanii, jak i na arenie międzynarodowej. W ten sposób uzupełnia swojego małżonka, który zaangażowany jest przede wszystkim w sprawy gospodarcze i polityczne. Królowa Rania stara się także promować pozytywny obraz islamu i walczyć ze stereotypowymi wyobrażeniami na temat tej religii i jej wyznawców. Trudno powiedzieć, które zadanie jest ważniejsze – bycie wzorem do naśladowania dla młodych kobiet czy rzecznikiem świata arabskiego [Macleod 2000].

W przypadku kobiet z arabskiej sceny politycznej wskazanie na podobieństwa jest o wiele trudniejsze. Zbyt dużą rolę odgrywają uwarunkowania lokalne w poszczególnych państwach. Tunezyjska minister nie musiała udowadniać innym osobom w rządzie, że jako kobieta może pełnić to stanowisko. Wynika to z relatywnie długiej tradycji obecności kobiet w tunezyjskim parlamencie oraz sposobu prezentacji tego kraju jako najbardziej liberalnego w regionie. Zupełnie inaczej wyglądała pozycja Nurijji As-Sabih, która musiała walczyć o swoją pozycję, bowiem społeczeństwo kuwejckie jest bardzo konserwatywne, ale – co jest równie ważne – miała ku temu możliwości dzięki swojemu pochodzeniu z dosyć znanej i szanowanej rodziny¹⁵. Z kolei królowa Rania jako najbardziej znana pierwsza dama Bliskiego Wschodu może zająć się sprawami kobiet na arenie międzynarodowej, a także podejmować dialog międzykulturowy pomiędzy światem arabskim a Zachodem.

Świat rozrywki

W świecie rozrywki aktywność kobiet ma również długą tradycję, chociaż przez lata ograniczała się ona do zacisza haremów. Udział kobiet w sferze rozrywki napotykał na bariery obyczajowe. Mimo to arabskie aktorki i piosenkarki na dobre zapisały się w historii i teraźniejszości świata arabskiego.

Jedną z pierwszych piosenkarek arabskiego popu jest **Latifa**. Pochodzi z niezamożnej tunezyjskiej rodziny. Początkowo studiowała na wydziale filologicznym, jednak szybko zrezygnowała z tych stu-

diów, zapisując się do Arabskiej Akademii Muzyki w Egipcie. Jej głos usłyszał w radio znany kompozytor i w ten sposób rozpoczęła się krajowa i międzynarodowa kariera tej piosenkarki. Jej pierwszy album popowy *Aktar min ruhi* powstał w 1986 r., pierwszy międzynarodowy, zatytułowany *Inszallah* – w 1999 r. W ciągu 20 lat kariery sprzedała ponad 20 mln płyt, co zostało uwiecznione nagrodą World Music Awards w 2004 r. w kategorii Bliski Wschód i Północna Afryka¹⁶.

Latifa jako jedna z pierwszych popowych¹⁷ piosenkarek arabskich przełamała tabu, śpiewając o miłości. W 1993 r. nagrała piosenkę *Hobbak hadi*, w której narzeka na oziębłe uczucie mężczyzny, a w innym hicie – *Kerehtak* – śpiewa wprost o nienawiści do mężczyzn. Piosenkarka angażuje się także w działalność polityczną – podczas odbierania nagrody na World Music Awards powiedziała, że prawdziwie szczęśliwa będzie dopiero wtedy, gdy zapanuje wolność w Iraku i w Palestynie¹⁸. W obliczu konfliktu w Libanie nawoływała innych artystów arabskich do wspólnej akcji na rzecz jego ofiar.

Kariera znacznie młodszej (ur. w 1983 r.) Libanki – **Nancy Ajram** – rozpoczęła się, gdy zdobyła główną nagrodę w programie rozrywkowym *Nujum Al-Mustakbal* („Gwiazdy przyszłości”) w kategorii *tarab*. Od tego czasu sprzedała ponad 20 mln płyt. Sukces przyniósł jej trzeci album zatytułowany *Ja salam*, a zwłaszcza hit *Achasmak ah* („Dąsam się na ciebie, tak”) z prowokacyjnym wideoklipem. Nancy Ajram jest skandalistką i z tego względu zyskuje popularność. Nie bez powodu nazwano ją „najbardziej żywiołowym arabskim kociakiem” [Stack 2006]. Władze Kuwejtu odmówiły Nancy Ajram występów podczas święta Id Al-Fitr ze względu na niewłaściwy z punktu widzenia obyczajów styl występów i prowokacyjny ubiór¹⁹. W sierpniu 2006 r. jeden z egipskich parlamentarzystów wystosował wniosek o zakazie występów w Egipcie dla dwóch libańskich piosenkarek, w tym dla Nancy Ajram. Polityk zmienił zdanie, gdy obie piosenkarki zaprzestały jakichkolwiek występów na czas trwania konfliktu w ich kraju²⁰. Występów Ajram zakazał także burmistrz Marrakechu ze względu na fakt, że podczas poprzedniego koncertu miały miejsce różne „incydenty” – nadmierna konsumpcja alkoholu, napaśtowania seksualne, przemoc, a wielu ludzi straciło przytomność. Środowiska fundamentalistyczne uznały piosenkarkę za winną tych zająć²¹.

Zdecydowanie spokojniejsza jest przedstawicielka państw Zatoki – **Ahlam**, pochodząca z Bahrajnu obywatelka Zjednoczonych Emiratów Arabskich.

Jako dziewczynka śpiewała na uroczystościach ślubnych i weselnych. Podczas jednego z występów zauważył ją kuwejcki kompozytor i od tego rozpoczęła się jej kariera. Ahlam jest popularna przede wszystkim w państwach Zatoki ze względu na typową barwę głosu. Być może właśnie dlatego jest zwolenniczką śpiewania we własnym dialekcie – zwłaszcza, że coraz więcej piosenek z innych państw arabskich decyduje się na piosenki w dialektach „zatokowych”, aby zdobyć tamtejszy rynek²².

Przedstawione piosenkarki wiele łączy. Podobnie jak Latifa, która założyła swoją własną fundację w 2005 r., także Nancy Ajram angażuje się w działalność charytatywną i polityczną. W związku z konfliktem w Libanie nagrała piosenkę *Lebnan ja habibi el-umor*. Podobnie Ahlam, choć w znacznie mniejszym stopniu, angażuje się w sprawy palestyńskie – wystąpiła na Festiwalu Kultury w Dżirasz (Jordania), w którym jeden z bloków poświęcony był powstaniu palestyńskiemu na Zachodnim Brzegu i w Strefie Gazy²³. Wszystkie piosenkarki od najmłodszych lat interesowały się śpiewem, a ich talent dostrzegli uznani kompozytorzy, którzy umożliwili im rozpoczęcie kariery. Co więcej, wszystkie kobiety mają związek z *tarabem* – klasyczną muzyką arabską. Latifa początkowo śpiewała klasyczną muzykę arabską, Ajram wygrała konkurs w kategorii *tarab*, a Ahlam została obwołana królową *tarabu*. Wreszcie wszystkie piosenkarki – a zwłaszcza Nancy Ajram, która jest największą prowokatorką – muszą walczyć z rozpowszechnianymi na ich temat plotkami. Warto dodać, że w arabskich serwisach internetowych liczba informacji poświęconych piosenkarkom zdecydowanie i wielokrotnie przewyższa liczbę informacji dotyczących jakiegokolwiek innej grupy zawodowej. Same piosenkarki dbają też o swój wizerunek – każda z nich ma własną, profesjonalnie przygotowaną stronę internetową²⁴.

Świat mężczyzn

Można powiedzieć, że we wszystkich dotychczas omówionych sferach kobiety wkraczają w świat zdominowany przez mężczyzn. W patriarchalnej kulturze arabskiej wciąż wiele miejsc jest niedostępnych dla kobiet. Poniżej przedstawione zostaną trzy sylwetki kobiet, które stały się pionierkami w swoich państwach, wkraczając w sfery wyłącznie męskie.

Pod koniec marca 2015 r. w Egipcie na stanowisko sędziego zostało zaprzysiężonych około 30 kobiet. Dotychczas było to niemożliwe ze względu na re-

ligijnych – funkcja sędziego zakazana jest kobietom w prawie muzułmańskim. Według jednego z koranicznych wersetów zdanie jednego świadka mężczyzny w sądzie równoważy zdanie dwóch kobiet. Skoro kobieta nie może być pełnoprawnym świadkiem, tym bardziej nie powinna być sędzią – argumentują przeciwnicy reformy. Co więcej, rozmowy sędziny przy zamkniętych drzwiach z mężczyznami są nie stosowne, a potencjalna jej ciąża wpłynie na powagę urzędu [Sung 2007].

W 2003 r. ówczesny prezydent Egiptu Husni Mubarak powołał jedną kobietę na stanowisko sędziego, jednak nie mogła ona sędzić w sprawach kryminalnych i cywilnoprawnych²⁵. Dziesięć lat wcześniej o prawo do wykonywania zawodu sędziego walczyła egipska prawniczka – **Fatima Laszin**. Jej kandydatura odpadła wyłącznie ze względu na jej płeć. Prawniczka oskarżyła komisję o dyskryminację, jednak przegrała sprawę. Niedługo potem władze egipskie powołały na stanowisko zastępcy prokuratora krajowego inną kobietę – pierwszą w historii Egiptu [Apiku 2003]. Jak podsumowała dziennikarka „Al-Ahram”: *sen Fatimy Laszin (...) wreszcie stał się rzeczywistością* [Leila 2007].

W Maroku kobiety mogą być sędzinami, ale do niedawna nie mogły być kaznodziejkami (*murszidat*). W 2006 r. dwunastomiesięczny kurs kaznodziejstwa ukończyło pierwsze 50 kobiet. Mogą nauczać w meczetach oraz nieść pomoc i wsparcie moralne potrzebującym muzułmanom, zwłaszcza tym z niższych warstw społecznych. Pomysł powołania murszidek należy do monarchy Maroka, króla Muhammada VI, który po ataku terrorystycznym w Casablance w 2003 r. zdecydował się na propagowanie umiarkowanego islamu, m.in. właśnie przez kobiety. Pomimo studiów religijnych marokańskie kaznodziejki nie zamierzają zajmować pozycji imama, która jest zarezerwowana wyłącznie dla mężczyzn [Chakir 2006].

Na koniec warto wspomnieć o staraniach kobiet z najbardziej konserwatywnego państwa arabskiego, które chcą mieć prawo do prowadzenia pojazdów. W Arabii Saudyjskiej kobiety nie mogą prowadzić samochodów. Niemniej jednak kobieta jest pilotką samolotu – **Hamadi Hindi** podpisała kontrakt z prywatnymi liniami saudyjskiego księcia Al-Walida Ibn Talala, wnuka króla Fahda, który uważany jest za reformatora. Ważną rolę w sukcesie Hamadi odegrał jej ojciec – pomimo krytyki ze strony krewnych wysłał ją do Bliskowschodniej Akademii Lotniczej w Jordanii. Jej matka po dziś dzień krytykuje jej decyzję zarówno ze względu na wybór zawodu, jak i na

fakt, że w Jordanii przebywała bez męskiego krewnego (*mahram*)²⁶. Właśnie dlatego jej pracodawca zatrudnił również jej ojca, inaczej Hamadi nie mogłaby podróżować²⁷.

W czasie studiów Hindi musiała nauczyć się nie tylko latania, ale też funkcjonowania w znacznie liberalniejszym społeczeństwie jordańskim. Wspomina, że dużo czasu zajęło jej przywyknięcie do panującej w Jordanii wolności, jak również do lotów z mężczyzną, który był nauczycielem²⁸. Obecnie uważa, że kobiety mogą podjąć się każdej pracy, nawet tej zmonopolizowanej przez mężczyzn i że Arabia Saudyjska oferuje kobietom coraz więcej możliwości²⁹.

Wszystkie kobiety są pionierkami w dziedzinach zarezerwowanych dotychczas wyłącznie dla mężczyzn i choćby z tego powodu wiele je łączy. Marokanki są jednymi z pierwszych *murszidek* w świecie islamu. Sędziny pracują już w wielu państwach arabskich, jednak w Egipcie ich zatrudnienie jest precedensem. Z kolei w Arabii Saudyjskiej pilotowanie samolotu w sytuacji, gdy prowadzenie samochodu nie jest możliwe, jest unikatowe.

Sukces tych kobiet uzależniony jest jednak w dużej mierze od przyzwolenia ze strony przywódców politycznych bądź religijnych. W Maroku inicjatywa *murszidek* wyszła spod ręki króla, a w Arabii Saudyjskiej Hanadi Hindi została zatrudniona przez saudyjskiego księcia. Tymczasem w Egipcie przywódcy religijni (podobnie jak społeczeństwo) są podzieleni. Istotny jest także kontekst religijny. Islam stanowi punkt odniesienia nie tylko dla przeciwników, ale także dla zwolenników reform. Widać to zwłaszcza w Egipcie – obok fatw zakazujących kobiecie sędziowania pojawiają się inne mówiące o braku sprzeczności między byciem kobietą i sędzią. Jednak islam wyznacza także pewne ramy, których nie chcą przekraczać nawet same zainteresowane kobiety. *Murszidki* jednoznacznie stwierdziły, że nigdy nie zajmą pozycji imama. Hamadi Hindi, dostrzegając ograniczenia, jakie spotykają kobiety w Arabii Saudyjskiej, podkreśla że nie jest za pełnym równouprawnieniem, bowiem kobieta jest tylko kobietą i nie może być mężczyzną³⁰.

Podsumowanie

Wizerunki kobiet, których sylwetki zostały przedstawione, kształtuje wiele czynników.

Po pierwsze, należy wskazać na pochodzenie społeczne – istotne zwłaszcza w przypadku kobiet sukcesu ze świata biznesu i polityki. Poza tunezyj-

ską minister, o której rodowodzie niewiele wiadomo oraz królową Ranią, która występuje jako pierwsza dama a nie polityk, wszystkie kobiety wywodzą się ze znamienitych rodów. Często rody te mają znaczący wpływ na życie gospodarcze i polityczne kraju, a inni ich członkowie zajmują istotne funkcje w państwie. To właśnie z wysokiej pozycji społecznej czerpią kobiety legitymizację dla swoich działań i dotyczy to zarówno konformistek (Husna Raszid), jak i buntowniczek (Nurijja As-Sabih). Pochodzenie społeczne zdaje się nie odgrywać roli w przypadku kobiet z dwóch pozostałych kategorii, a zwłaszcza show-biznesu. Być może z tego powodu, a może ze względu na specyfikę zawodu, trzy opisane piosenkarki skupiają większą uwagę mediów zwłaszcza, gdy chodzi o ich życie prywatne. Kobiety ze świata biznesu i polityki przedstawiane są wyłącznie przez pryzmat tego, co robią w sferze zawodowej.

Po drugie, wizerunki prezentowanych kobiet sukcesu kształtowane są w dużej mierze w związku z ich podejściem do kwestii religijnych. Dotyczy to zwłaszcza mieszkanek państw Zatoki oraz kobiet, które wkraczają w te segmenty życia społecznego, które tradycyjnie zarezerwowane są dla mężczyzn. Większość doniesień dotyczących Nurijji As-Sabih i Lubny Al-Ulajan zawiera wątek religijny związany z hidżabem – istotnym zewnętrznym wyznacznikiem religijności. W przypadku piosenkarek wątek religijny pojawia się pośrednio – w często kontrowersyjnych informacjach na temat ich życia prywatnego. Należy także zwrócić uwagę na to, że islam wyznacza jednocześnie pewne ramy, których kobiety nie chcą przekraczać. Dotyczy to *murszidek*, Hanadi Hindi, jak również wszystkich kobiet ze świata biznesu i polityki, może poza tunezyjską minister z uwagi na mniejszą rolę religii w życiu społecznym tego kraju oraz system rządów (republika).

Wreszcie warto zwrócić uwagę na to, że wszystkie kobiety działają na rzecz swoich społeczności. Lubna Al-Ulajan i Nurijja As-Sabih walczą o większe prawa dla kobiet, zachowując się jak niegdyś Nawal As-Sadawi – jedna z pierwszych sufrażystek arabskich. Husna Raszid, Latifa i Nancy Ajram podejmują działalność charytatywną na rzecz swoich społeczności, a królowa Rania – na arenie międzynarodowej. Działalność ta istotnie wpływa na ich wizerunek jako kobiet sukcesu, jednak zainteresowanych sprawami ludzi potrzebujących pomocy. Współgra to ze wzorem pobożnego muzułmanina jako osoby, która rozdaje ze swojego majątku. Z kolei Lubna Al-Kasimi wprowadza swój kraj w tajniki technik informacyjnych.

Wszystkie kobiety można nazwać kobietami sukcesu chociażby ze względu na pozycje, jakie osiągnęły. Dyskusyjne jest jednak to, w jakim zakresie same postrzegają się w ten sposób, a zatem jaki jest ich subiektywny wymiar sukcesu. Niektóre z nich (np. Lubna Al-Kasimi, Hanadi Hindi, *murszidki*) wydają się spełnione i zadowolone ze swojej roli. Inne (np. Nuriija As-Sabih, Lubna Al-Ulajan, Fatima Laszin) mogą odczuwać pewien niedosyt. Są pionierkami, reformatorkami, a ta rola jest niezwykle trudna – zwłaszcza w patriarchalnym społeczeństwie arabskim.

- ¹ Por. np. [Arab women... 2009].
- ² Więcej na temat definicji sukcesu patrz [Gładys-Jakóbk 2006].
- ³ Wszystkie wymienione sfery były jeszcze kilkanaście lat temu niemal wyłączną domeną mężczyzn, jednak kobietom udało się ugruntować w nich swoją pozycję. Należy zaznaczyć, że współcześnie pewne zawody są nadal niedostępne dla kobiet. Podrozdział ten dotyczy kobiet, którym udało się tę barierę przełamać.
- ⁴ W opracowaniu pominięto zatem wiele innych sfer, w których kobiety mogą osiągać sukces, zwłaszcza te związane z tradycyjną rolą kobiety (np. kobieta matka, kobieta żona).
- ⁵ J. Wheeler, *UAE to get first woman minister*, BBC, 2.11.2004.
- ⁶ Sheikha Lubna Al Qasimi on Forbes Lists, <http://www.forbes.com/profile/sheikha-lubna-al-qasimi/?list=power-women>
- ⁷ *Her Excellency Sheikha Lubna Al-Qasimi, UAE Minister of Economy and Chief Executive Officer*, Tejari, <http://www.zu.ac.ae/leadership2006/sheikhalubna.aspx>
- ⁸ Inne „cyfrowe Szeherezady” to Maha Al-Ghunaim z Kuwejtu oraz Szajcha Hanadi Nassir Ibn Chalid At-Tani z Kataru.
- ⁹ *Unveiled women anger Saudi cleric*, BBC News, 21.01.2004.
- ¹⁰ Stowarzyszenie działa od 1994 r. na przedmieściach Aleksandrii. Zorganizowało kursy koraniczne w meczecie Abd Ar-Rahmana, wyposażyło szkołę im. Muhammada Raszida, a dzieci – w pomoce szkolne, założyło żłobek, klinikę, prowadzi kursy czytania i pisania dla analfabetów, szkolenia zawodowe dla kobiet, klub komputerowy, zajęcia z rysunku i rzeźby dla młodzieży oraz warsztat baletowy. Por.: *The Mohamed Rachid Charity Association*, <http://arabinfomall.bibalex.org/En/OrgData.aspx?orgid=178§ionid=5>, 14.04.2007.
- ¹¹ *Women in National Parliaments*, <http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm>
- ¹² Por.: *L'approche avant-gardiste de la Tunisie exposée au Caire*, La Presse, 31.03.2007.
- ¹³ Film z zaprzysiężenia dostępny jest na YouTube.com. Słychać na nim, jak niektórzy parlamentarzyści stukali i krzyczeli podczas jej zaprzysiężenia, a jeden wstał i wymachiwał palcem. Nuriija As-Sabih nie przestała odczytywać przysięgi, a po przeczytaniu dostała umiarkowanie głośne brawa, <http://www.youtube.com/watch?v=nNiiQvLgBFI>, 15.04.2007.

- ¹⁴ *Profiles of new cabinet members*, „Kuwait Times”, 27.03.2007.
- ¹⁵ M.in. Barrak As-Sabih jest szefem kuwejckiego Vodafone.
- ¹⁶ *Latifa wins World Music Award*, alawaba.com, 13.09.2004.
- ¹⁷ Nie była jednak pierwszą kobietą w muzyce, która podjęła ten temat. O miłości przed nią śpiewała m.in. słynna egipska śpiewaczka Umm Kultum już w latach 40.
- ¹⁸ *Latifa reminds the world of Palestine and Iraq*, alawaba.com, 21.09.2004.
- ¹⁹ *Nancy Ajram and Elissa's silky attire stops them from singing in Kuwait*, alawaba.com, 19.10.2006.
- ²⁰ *Egyptian Parliament will not ban Haifa Wahbi and Nancy Ajram*, alawaba.com, 15.08.2006.
- ²¹ *Nancy Ajram accused of blasphemy against Islam*, alawaba.com, 17.05.2005.
- ²² *Ahlam crowned Queen of Tarab*, alawaba.com, 2.02.2003. W świecie arabskim panuje dyglosja – obok jednego, wspólnego dla wszystkich państw języka literackiego, który stosowany jest przede wszystkim w piśmie, istnieje kilkadziesiąt, a nawet kilkaset dialektów, w których się mówi. Różnice między poszczególnymi dialektami są nieraz na tyle duże, że osoby mówiące różnymi dialektami nie są w stanie się ze sobą porozumieć.
- ²³ *Jerash Festival to Reflect Arab and Palestinian Pride*, alawaba.com, 15.07.2001.
- ²⁴ Odpowiednio: <http://www.latifaonline.net>, <http://www.nancy-ajramonline.com> oraz <http://www.ahlamvoice.ws>
- ²⁵ *Women appointed as judges in Egypt*, wantedinafrica.com, 23.03.2007.
- ²⁶ *Hanadi: first Saudi woman pilot, seeks to work in Saudi Arabia*, ArabicNews, 26.05.2003.
- ²⁷ *First Saudi woman pilot to fly as driving debate rages on*, ArabicNews, 26.05.2003.
- ²⁸ *Hanadi: first Saudi woman pilot, seeks to work in Saudi Arabia*, ArabicNews, 26.05.2003.
- ²⁹ *Saudi women take to the skies*, BBC News, 26.11.2004.
- ³⁰ *Hanadi: first Saudi woman pilot, seeks to work in Saudi Arabia*, BBC News, 26.11.2004.

Bibliografia

- Ahmed L. [1992], *Women and Gender in Islam. Historical Roots of a Modern Debate*, Yale University Press.
- Apiku S. [2003], *Her honor is historic*, worldpress.org, 10.03.2003.
- Arab women leadership outlook 2009–2001* [2009], PricewaterhouseCoopers.
- Chakir M. [2006], *Women preachers: Morocco's news weapon against Islamic extremism*, „Middle East Times”, 28.04.2006.
- Chmielowska D., Grabowska D., E. Machut-Mendecka (red.) [2001], *Być kobietą w Oriencie*, Dialog, Warszawa.
- Esfandiari H. [2015], *The Role and Status of Women after the Arab Uprisings*, IEMed. Mediterranean Yearbook Med.
- Gładys-Jakóbk J. [2006], *Wprowadzenie*, w: *Różne oblicza i uwarunkowania sukcesu we współczesnej Polsce*, red. J. Gładys-Jakóbk, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- Górak-Sosnowska K., Kubicki M. [2005], *Kobiety na rynku pracy w państwach Zatoki: utopia czy rzeczywistość?*, w: *Kobiety Bliskiego Wschodu*, red. M. Dziekan, I. Kończak, Łódź.

- Leila R. [2007], *A verdict for women*, „Al-Ahram”, nr 837, 22–27.03.2007.
- Macleod S. [2000], *The Queen of the Hashemite Kingdom of Jordan is a key interlocutor between Arabs and the West*, „Time”, Vol. 168, No. 21.
- Mitchell M., Al-Jarbou R. [2004], *Saudi Women and the Jeddah Economic Forum*, „Saudi-US Relations Newsletter”.
- Mernissi F. [2005], *Digital Scheherazade*, http://www.mernissi.net/books/articles/digital_scheherazade.html, 14.04.2007.
- Mernissi F. [2005], *Von arabischen Frauen, die Häfen bauen*, „Le Monde diplomatique”, 11.
- Rasromani W. [2006], *CEBA forms division in Alexandria*, „The Daily Star”, 20.02.2006.
- Stack M. [2006], *Even war can't stop her party*, „Los Angeles Times”, 16.11.2006.
- Sung M. [2007], *Egypt judge says women judges would contradict Sharia*, „Jurist”, 3.03.2007.
- UNDP [2005], *Arab Human Development Report*.
- UNIFEM [2004], *Progress of Arab Women One Paradigm, Four Arenas, and more than 140 Million Women*.
- World Bank [2013], *Opening doors: gender equality and development in the Middle East and North Africa*.